

Київський університет імені Бориса Грінченка
Інститут журналістики
Кафедра реклами та зв'язків з громадськістю

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

О.Б. Жильцов

2021 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

з каталогу дисциплін на вибір

ДЕМОКРАТІЯ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

для студентів

спеціальностей	<i>061 Журналістика</i>
	<i>052 Політологія</i>
	<i>055 Суспільні комунікації</i>
	<i>033 Філософія</i>
освітнього рівня	<i>першого (бакалаврського)</i>
освітніх програм	<i>«Журналістика»</i>
	<i>«Міжнародна журналістика»</i>
	<i>«Суспільні комунікації»</i>
	<i>«Філософія»</i>

Київ – 2021

Розробники:

Стадніченко Ольга Іванівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Стамбол Ігор Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Викладачі:

Стадніченко Ольга Іванівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Стамбол Ігор Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри реклами та зв'язків з громадськістю.

Протокол від 27 серпня 2021 року №1
Завідувач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю

Новохатько Л.М.

Робочу програму перевірено ____ . ____ . 2021 р.

Заступник директора Інституту журналістики
з навчальної роботи _____

 Росінська О.А.

Пролонговано:

на 20 __/20__ н.р. підпис (ПШБ), «__» __ 20__ р., протокол № _____

на 20 __/20__ н.р. підпис (ПШБ), «__» __ 20__ р., протокол № _____

на 20 __/20__ н.р. підпис (ПШБ), «__» __ 20__ р., протокол № _____

на 20 __/20__ н.р. підпис (ПШБ), «__» __ 20__ р., протокол № _____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	вибіркова	-
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська	-
Загальний обсяг кредитів/годин	4/120	-
Курс	3	-
Семестр	5	-
Кількість змістових модулів з розподілом	4	-
Обсяг кредитів	4	-
Обсяг годин, в тому числі:	120	-
Аудиторні	56	-
Модульний контроль	8	-
Семестровий контроль	-	-
Самостійна робота	56	-
Форма семестрового контролю	залік	-

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни – формування у студентів необхідних знань, навичок та ставлень, пов'язаних з ефективною (поінформованою, компетентною) демократичною взаємодією громадян у суспільстві.

Курс розрахований на студентів різних спеціальностей і покликаний, в першу чергу, сформувати базові громадянські компетентності студентів.

Студенти мають **знати** та розуміти що таке «демократія», місце і роль влади та громадянина в умовах демократії, їхню взаємодію, права людини, механізми захисту прав людини і роль, яку відіграє громадянське суспільство у моніторингу діяльності уряду та співпраці з ним, а також яким чином воно допомагає громадянам індивідуально чи колективно досягати цілей.

Студенти мають **вміти** критично мислити та аналізувати інформацію, активно слухати, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення, а також досягати консенсусу та працювати спільно з іншими заради досягнення мети.

Студенти мають сформувати проактивне **ставлення**, засноване на демократичних цінностях, яке полягає у повазі до верховенства права, відчутті особистої та колективної громадянської відповідальності та спроможності реалізувати її шляхом громадської участі.

3. Результати навчання за дисципліною

Завдання дисципліни передбачають такі процеси:

- надати студентам цілісну систему знань про історію та концептуальні засади демократичного урядування, права людини, громадську участь; сформувати вміння знаходити та критично аналізувати інформацію, ефективно взаємодіяти з людьми різних поглядів та переконань; сформувати розуміння важливості громадської участі у демократичній державі; сформувати у студентів готовність долучатися до вирішення суспільних проблем та навчити використовувати для цього інструменти громадської участі, доступні в Україні.
- **розвивати загальні компетентності:**
 - ✓ Громадянська. Здатність до реалізації прав і обов'язків громадянина України. Здатність робити свідомий соціальний вибір та застосовувати демократичні технології прийняття рішень. Повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови. Уміння діяти з соціальною відповідальністю та громадською свідомістю.
 - ✓ Самоосвітня. Здатність розвивати й підтримувати на якісному рівні професійну діяльність. Здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку. Спрямованість на розкриття особистісного потенціалу та самореалізацію. Прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху
 - ✓ Емоційний інтелект та емоційна компетентність. Усвідомлення власного емоційного стану, самоконтроль і саморегуляція; самоповага і впевненість; уміння долати труднощі, стійкість до стресів; загальний оптимістичний настрій, ініціативність, налаштованість на позитивний результат.
 - ✓ Міжособистісна взаємодія. Готовність та здатність виконувати проекти у складі групи, брати на себе відповідальність за виконання спільних робіт.
- **розвивати фахові компетентності спеціальності:**
 - ✓ Когнітивно-професійна. Здатність оцінювати отримані знання з погляду можливості їх застосування у професійній діяльності. Здатність до мультизадачності, комплексного вирішення складних багатоаспектних завдань.
 - ✓ Аналітико-прогностична. Здатність проводити дослідження для ефективного просування іміджу. Здатність виконувати аналітико-прогностичну діяльність на основі дослідження сучасної ситуації. Уміння проводити якісні та кількісні дослідження в сфері соціальної комунікації.
 - ✓ Проектна. Здатність організовувати й проводити професійну діяльність у сфері соціальних комунікацій. Обізнаність в особливостях проектної діяльності, готовність до її реалізації.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семинари	Практичні	Лабораторна	Модульні	
Модуль 1. Теоретичні засади демократичного врядування							
1. Філософські засади демократичного урядування	10	2	2				6
2. Принципи демократії	10	2	2				6
Модульний контроль	2					2	
<i>Разом</i>	22	4	4			2	12
Модуль 2. Права людини, механізми їх захисту та права вразливих верств населення							
3. Права людини	8	2	2				4
4. Міжнародні конвенції та пакти про права людини	8	2	2				4
5. Механізми захисту прав людини	8	2	2				4
Модульний контроль	2					2	
<i>Разом</i>	26	6	6			2	12
Модуль 3. Конституціоналізм, ліберальна демократія та їх розвиток в Україні							
6. Ліберальна демократія та її розвиток в Україні	10	2	2				6
7. Механізми демократії в Україні	10	2	2				6
Модульний контроль	2					2	
<i>Разом</i>	22	4	4			2	12
Модуль 4. Роль громадянського суспільства та громадянина в умовах демократії							
8. Характеристики громадянського суспільства	6	2					4
9. Громадянське суспільство в демократичних реформах у країнах Східної Європи	8	2	2				4
10. Виклики, пов'язані з громадянським суспільством	8	2	2				4
11. Громадянство та демократія	10	4	2				4
12. Типи громадян. Активне громадянське населення	10	4	2				4
13. Презентація студентських проєктів, рефлексія та підбиття підсумків	6		6				
Модульний контроль	2					2	
<i>Разом</i>	50	14	14			2	20
<i>Усього</i>	120	28	28			8	56

5. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1. Теоретичні засади демократичного урядування

ТЕМА 1. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЧНОГО УРЯДУВАННЯ

Природний стан та суспільний договір. Концепція та походження влади. Філософські засади демократичного урядування (Дж.Локк, Т.Гоббс, Ж.-Ж.Руссо). Концепція розумного егоїзму. Створення та еволюція демократії. Роль довіри між владою та громадянами у демократичному суспільстві. Поняття «суспільство». Формування суспільства та держави-нації. Характер відносин особистості та держави. Конкуруючі інтереси особистості та держави, які можуть призвести до конфлікту; як їх вирішити та чи варто віддавати перевагу інтересам держави чи особи. Якими є переваги та проблеми, пов'язані з природним станом, для людини та суспільства. Роль державної влади в умовах демократії: забезпечення безпеки та порядку, захист приватної власності та прав людини, захист вразливих верств населення, забезпечення економічного добробуту. Підходи до визначення зобов'язань держави перед громадянами.

ТЕМА 2. ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТІЇ

Принципи демократії (громадська участь, рівність, політична толерантність, підзвітність, прозорість, регулярні чесні та вільні вибори, економічна свобода, протидія зловживанню службовими повноваженнями, визнання результатів виборів, права людини, багатопартійні системи, верховенство права, правове закріплення прав людини). Сучасна демократія.

Початок роботи над студентським проектом: визначення проблемного питання та його дослідження в контексті принципів демократії.

Модуль 2. Права людини, механізми їх захисту та права вразливих верств населення

ТЕМА 3. ПРАВА ЛЮДИНИ

Сутність та природа прав людини. Еволюція прав людини. Покоління прав людини. Індивідуальні та колективні права. Сутність громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав людини. Зобов'язання держави щодо прав людини: поважати, захищати, втілювати. Негативні та позитивні права. Дискусія щодо того, чи може обмеження прав людини бути виправданим. Гідність, свобода, рівність, толерантність, демократія та справедливість як основа розуміння прав людини. Еволюція прав людини на українських землях.

Продовження роботи над студентським проектом: дослідження проблемного питання в контексті прав людини.

ТЕМА 4. МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ ТА ПАКТИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ.

Захист прав людини під час війни. Конвенція про захист прав людини і основних свобод. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Рамкова конвенція про захист національних меншин.

Продовження роботи над студентським проектом.

ТЕМА 5. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Формування Організації Об'єднаних Націй. Основні документи в галузі захисту прав людини: Загальна декларація прав людини, Європейська Конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Системи захисту прав людини: універсальна та регіональні. Європейський суд з прав людини. Національні механізми захисту прав людини: дієве законодавство, правоохоронні органи, судова система, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, громадські організації. Особливості захисту прав вразливих верств населення. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Конвенція про права осіб з інвалідністю. Захист прав людини під час воєнних дій.

Продовження роботи над студентським проектом: дослідження проблемного питання в контексті прав людини.

Модуль 3. Конституціоналізм, ліберальна демократія та розвиток демократії в Україні

ТЕМА 6. ЛІБЕРАЛЬНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ЇЇ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Теорія конституціоналізму (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є), конституція та її роль у державі. Поділ влади та політичні режими. Форми правління: президентська, парламентська, змішана. Загрози демократії (популізм, авторитаризм та тоталітаризм, низький рівень залученості громадян, тощо) та підтримка її сталого розвитку. Україна та конституціоналізм. Розвиток конституціоналізму на українських землях (Руська правда, Литовські Статути, Конституція Пилипа Орлика, Універсали Української Народної Республіки, Конституції СРСР, Конституція України та етапи її трансформації). Поділ влади в Україні. Суверенітет народу як засадничий принцип української Конституції.

ТЕМА 7. МЕХАНІЗМ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Законодавча, виконавча та судова влада в Україні, Президент України. Державна влада та місцеве самоврядування. Система стримувань і противаг. Адміністративно-територіальний поділ держави. Адміністративно-територіальний поділ України. Вибори, виборчі системи, політичні партії та їхні функції. Роль виборів у демократії. Політичні партії та формування партійної системи в Україні. Прозорість влади. Риси демократичного і недемократичного режимів. Підзвітність влади. Демократичне врядування. Роль влади у вирішенні проблем суспільства. Сучасний стан соціально-економічного розвитку України. Розвиток навичок з ідентифікації та аналізу суспільно важливих проблем, співвідповідальності уряду та громадян за їх вирішення. Оцінка ефективності виконання державою своїх функцій.

Продовження роботи над студентським проектом: дослідження проблемного питання в контексті сфер відповідальності за нього влади.

Модуль 4. Роль громадянського суспільства та громадянина в умовах демократії

ТЕМА 8. ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Підходи до визначення та характеристики громадянського суспільства (Аристотель, Дж. Локк, Т. Гобс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гегель, К. Маркс, Ю. Габермас). Типи організацій громадянського суспільства. Дискусія про включеність деяких типів організацій (політичних партій, релігійних організацій, профспілок, медіа тощо) до громадянського суспільства. Умови для розвитку громадянського суспільства. Свобода об'єднань та свобода слова. Делегування соціальної відповідальності та децентралізація влади. Культура довіри та співпраці. Історичний огляд розвитку громадянського суспільства у Європі. Роль громадянського суспільства у розбудові демократії (В. Гавел). Функції громадянського суспільства за Ларрі Даймондом.

Продовження роботи над студентським проектом: дослідження проблемного питання в контексті сфер відповідальності за нього громадянського суспільства.

ТЕМА 9. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ДЕМОКРАТИЧНИХ РЕФОРМАХ У КРАЇНАХ СХІДНІЙ ЄВРОПИ

Огляд та аналіз громадських рухів у комуністичній Європі. Історія Польщі: Рух «Солідарність». Історія Чехословаччини та Вацлава Гавела. Історія Румунії. Україна та «революція на граніті». Соціальний капітал: його поняття, характеристика, роль та функції.

Продовження роботи над студентським проектом.

ТЕМА 10. ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Виклики для громадянського суспільства в умовах демократії. Історичні передумови формування громадянського суспільства в Україні. Сучасний стан громадянського суспільства в Україні. Вплив громадянського суспільства на владу в Україні. Молодь та громадянське суспільство.

Продовження роботи над студентським проектом.

ТЕМА 11. ГРОМАДЯНСТВО ТА ДЕМОКРАТІЯ.

Поняття громадянства. Методи громадянської участі. Участь у виборах. Участь у організаціях і політичних партіях. Волонтерські послуги і інша суспільна діяльність.

Продовження роботи над студентським проектом.

ТЕМА 12. ТИПИ ГРОМАДЯН. АКТИВНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ

Громадська участь в Україні: історія та сучасний стан. Форми громадської участі, доступні в Україні (мирні збори, громадські об'єднання, звернення, вибори, громадські слухання, бюджет участі тощо), їх правове регулювання та практичне застосування. Поінформоване громадянство. Активність громадян та ефективність громадської участі в Україні.

Підготовка до заключного етапу студентського проекту.

ТЕМА 13. ПРЕЗЕНТАЦІЯ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОЄКТІВ

Презентація студентських проєктів (плану дій для вирішення обраного проблемного питання, аргументація того, як проблема може бути вирішена за допомогою цих дій тощо), їхній аналіз та рефлексія.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	2	2	3	3	2	2	7	7
Відвідування семінарських занять	1	2	2	3	3	2	2	7	7
Відвідування на практичному занятті	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Робота на семінарському занятті	10	2	20	3	30	2	20	7	70
Робота на практичному занятті	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)									
Виконання завдань для самостійної роботи	5	1	5	1	5	1	5	1	5
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ									
<i>Разом</i>			54		66		54		114
Максимальна кількість балів	288								
Екзамен	-								
Розрахунок коефіцієнта		Розрахунок: $288:100= 2,88$ Студент отримав: 256 балів Оцінка: $256 : 2,88 = 89$ балів							

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Самостійна робота студента – невід’ємна частина навчальної роботи студента з вивчення дисциплін і курсів, встановлених затвердженим навчальним планом. Вона є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних навчальних занять. Самостійна робота охоплює усі теми дисципліни. Наріжним каменем курсу є студентський проєкт. У ході поетапного, керованого процесу студенти визначають ті аспекти в житті суспільства, які, на їхній погляд, є підстави розглядати як такі, де є проблеми, що потребують розв’язання.

Мета виконання самостійної роботи з дисципліни «Демократія: від теорії до практики»: оптимізація пізнавальної діяльності студентів, спрямованої на розширення, удосконалення і закріплення знань, отриманих в ході аудиторних занять.

В рамках вивчення навчальної дисципліни «Демократія: від теорії до практики» студенти повинні самостійно опрацювати теоретичні основи матеріалу, підготувавши 4 аналітичні роботи з кожного модулю.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Критерії оцінювання завдання:

- глибоке знання теорії і практики демократичних принципів ;
- ґрунтовне знання термінологічного апарату з тематики ;
- повнота і змістовність викладу, вміння почути опонента;
- доказовість і логічність викладу, вміння доводити свої розмірковування;
- здатність до логічного обґрунтування висновків;
- володіння нормами літературної мови і культури письмової відповіді.

6.6. Шкала відповідності оцінок

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична карта дисципліни "Демократія: від теорії до практики"

14

Разом: 120 год., лекції – 28 год., семінарські заняття – 28 год., самостійна робота – 56 год., мк – 8 год., семестровий контроль – залік

Тиждень	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	
Модулі	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II				Змістовий модуль III			Змістовий модуль IV					
Назва модуля	Теоретичні засади демократичного урядування			Права людини, механізми їх захисту та права вразливих верств населення				Конституціоналізм, ліберальна демократія та розвиток демократії в Україні			Роль громадянського суспільства та громадянина в умовах демократії					
Кількість балів за модуль	54 б.			66 б.				54 б.			114 б.					
Лекції	відвідування - 1 б.							відвідування - 1 б.								
Теми лекцій	Філософські засади демократичного урядування – 1 б.		Принципи демократії – 1 б.	Права людини – 1 б.		Міжнародні конвенції та пакти про права людини – 1 б.	Механізми захисту прав людини – 1 б.		Конституціоналізм, ліберальна демократія та її розвиток в Україні – 1 б.	Механізми демократії в Україні – 1 б.		Характеристики громадянського суспільства – 1 б.	Громадянське суспільство в демократичних реформах у країнах Східної Європи – 1 б.	Виклики, пов'язані з громадянським суспільством – 1 б.	Громадянство та демократія – 1 б.	Типи громадян .Активне громадянське населення – 1 б.
Теми семінарських занять	Філософські засади демократичного урядування – 1+10 б.		Принципи демократії – 1+10 б.	Права людини – 1+10 б.		Міжнародні конвенції та пакти про права людини – 1+10 б.	Механізми захисту прав людини – 1+10 б.		Конституціоналізм, ліберальна демократія та її розвиток в Україні – 1+10 б.	Механізми демократії в Україні – 1+10 б.		Громадянське суспільство в демократичних реформах у країнах Східної Європи – 1+10 б.	Виклики, пов'язані з громадянським суспільством – 1+10 б.	Громадянство та демократія – 1+10 б.	Типи громадян .Активне громадянське населення – 1+10 б.	Презентація студентських проєктів, рефлексія та підбиття підсумків – 3+30 б.
Самостійна робота	5x1=5 б.			5x1=5 б.				5x1=5 б.			5x1=5 б.					
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 – 25 б.			Модульна контрольна робота 2 – 25 б.				Модульна контрольна робота 3 – 25 б.			Модульна контрольна робота 4 – 25 б.					
Підсумковий контроль	залік															

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини: Монографія / М. Антонович – К.: Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. – С. 27.
2. Демократія: від теорії до практики / [Г. Берроуз, І. Совсун, С. Буров та ін.]. – Київ, 2018.
3. Конституція України., 1996. – (Відомості Верховної Ради України (ВВР)). – С. 141.
4. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини – Київ: Основа, 2017. – 44 с.
5. Цвих В. Громадянське суспільство. Навчально-методичний посібник / В. Цвих, О. Горбняк, В. Кобильник. – Кам’янець-Подільський: Абетка Світ, 2009. – 111 с.
6. Dalton R. Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation / Russel J. Dalton. // Political Studies. – 2008. – №56. – С. 76–98.
7. Democracy Index 2017: Free speech under attack [Електронний ресурс] // The Economist Intelligence Unit. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf.
8. O'Brien E. Democracy for All: Human Rights and Street Law Legal Literacy Programs [Електронний ресурс] / Edward L. O'Brien. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nyslawreview.com/wp-content/uploads/sites/16/2014/11/OBrien.pdf>.
9. Young W. Civic Virtue and Western Civilization [Електронний ресурс] / William Young // National Association of Scholars. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://www.nas.org/articles/civic_virtue_and_western_civilization.

Додаткова:

1. Альтернативний звіт про реалізацію Україною положень конвенції ООН про права дитини 2002–2008 – К., 2009. – 90 с. – (Підготовлено громадськими організаціями України) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unicef.org/ukraine/report-ukr.pdf>.
2. Б. Цимбалістий. Тавро бездержавности. Політична культура українців. – Київ, 1994. – С. 58.
3. Гиря Г.В. «Кольорові революції» їх сутність та вплив на еволюцію політичних систем на прикладі України та Грузії // <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/32227/28896>
4. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін [Електронний ресурс]. – 1710. – Режим доступу до ресурсу: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.
5. Жінки в добу змін, 1989-2009: Польща, Чеська республіка, Словаччина, Східна Німеччина та Україна // <https://ua.boell.org/sites/default/files/women-in-times-of-change-www.pdf>

6. Куницька Ганна. Протестна активність як складова політичної участі <http://social-science.com.ua/article/285>
7. Почепцов Г.Г. Віртуальні революції: використання віртуальних об'єктів при зміні влади / Г.Г. Почепцов // Політичний менеджмент. — 2004. — № 4 (7). — С.10—22. <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=29&c=443>
8. Права людини в Україні - 2008. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: <http://khpg.org/files/docs/1246095196.pdf>.
9. Фисун Александр. Политическая экономия «цветных» революций: неопатримониальная интерпретация // http://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/books/fisun/fisun_prognosis.pdf
10. Hansen P. Hannah Arendt: Politics, History and Citizenship / Phillip Hansen., 2013.
11. IREX. Protect Yourself from the Flood of Information [Електронний ресурс] / IREX, Academy of Ukrainian Press, StopFake – Режим доступу до ресурсу: <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/citizen-media-literacy-project-trainer-manual.pdf>.
12. The U.S. Declaration of Independence [Електронний ресурс]. – 1776. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript>.
13. Tonge J. Does Citizenship Education Make Young People Better-Engaged Citizens? / J. Tonge, A. Mycock, B. Jeffery. // Political Studies. – 2012. – №60. – С. 578–602.
14. Weigle M. Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence / M. Weigle, J. Butterfield. // Comparative Politics 25. – 1992. – №1. – С. 1–23.
15. Whipps H. What is the Magna Carta? [Електронний ресурс] / Heather Whipps. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.livescience.com/2458-magna-carta-changed-world.html>.